

ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΠΟΙΚΙΛΙΑΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣΟΥ ΛΕΣΒΟΥ: ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΗΛΙΚΙΑΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ 20 ΕΩΣ 40 ΕΤΩΝ

Ειρήνη Κουνιαρέλλη
Πανεπιστήμιο Αιγαίου

This paper draws on doctoral research on the variety of Modern Greek spoken in Agiasos, Lesvos. The aim of this research is to investigate the language attitudes of residents of Agiasos area towards their own language system, which seems to be one of the most characteristic regional varieties on Lesvos. The main focus is on the younger generations, in particular the 20–40 age groups as their role is crucial for studying language maintenance, shift or death. The working hypothesis stems from the sociolinguistic reality, which is characterized by the high prestige of Modern Greek koine and the low prestige of regional varieties at large. Data were collected by means of semi-structured interviews with residents and participant observation at area of Agiasos. This paper presents the main findings of this research regarding language use, frequency of language use, factors that influence language choice and language behavior of speakers of Agiasos.

Keywords: sociolinguistics, language attitudes, regional variety, younger generations

1. Εισαγωγή

Η σύγχρονη κοινωνιογλωσσολογία επιδιώκει τη διερεύνηση και την ερμηνεία του τρόπου παραγωγής και κατανόησης του κοινωνικού νοήματος που ενέχουν συγκεκριμένες γλωσσικές επιλογές και τις ενδεχόμενες συνέπειές τους. Ένα κεφαλαιώδες ζήτημα της κοινωνιογλωσσολογίας είναι η μελέτη των γλωσσικών στάσεων (βλ. μεταξύ άλλων, Baker 1992· Τσιτσιπής 2001· Agha 1998· 2004· 2007· Κακριδή-Φερράρι 2007β· Garrett 2010). Η σπουδαιότητα της μελέτης των γλωσσικών στάσεων ειδικά απέναντι στις μη πρότυπες γλωσσικές ποικιλίες έγκειται στο γεγονός ότι οι στάσεις επηρεάζουν πολλούς τομείς των γλωσσικών εκφάνσεων και ουσιαστικά επηρεάζουν την κοινωνική ζωή των ομιλητών. Η επιλογή της γλώσσας ή εν γένει γλωσσικού κώδικα μπορεί να σηματοδοτήσει αλληλεγγύη ή απόσταση απέναντι σε άτομα ή σε ομάδες. Η ίδια η στάση των ομιλητών συνδέεται

άρρηκτα με τη βιωσιμότητα των γλωσσικών ποικιλιών, καθώς καμία γλώσσα δεν «χάνεται» αν δεν σταματήσει να χρησιμοποιείται από τους ομιλητές της. Η χρήση των γεωγραφικών γλωσσικών ποικιλιών είναι συνδεδεμένη με ομιλητές αγροτικών περιοχών ή μη μορφωμένων κοινωνικών ομάδων (βλ. Καραντζόλα 2001· Πλαδή 2001· Κακριδή-Φερράρι 2007α· Κουρδής 2007· Παπαζαχαρίου κ. ά. 2016). Οι Blanchet & Armstrong (2006: 259) κάνουν λόγο για εμφανή φθίνουσα πορεία των ιδιωμάτων στη νέα γενιά. Ο Crystal (2000: 20) αναφέρει ότι μια γλωσσική μορφή συρρικνώνεται όταν οι χρήστες της είναι άτομα μεγάλης ηλικίας και ελάχιστοι ή καθόλου νέοι. Στην έρευνά μου οριοθετήθηκε η ηλικιακή ομάδα μελέτης των γλωσσικών στάσεων, με σκοπό την εστίαση τόσο της παραμέτρου της ηλικίας στη συνέχιση και στη διατήρηση της συγκεκριμένης γεωγραφικής ποικιλίας όσο και της ανάδειξης μιας «διαφορετικής», μη συνηθισμένης κοινωνιογλωσσολογικής πραγματικότητας για τις νεότερες γενιές. Η συγκεκριμένη όμως οριοθέτηση δεν στάθηκε εμπόδιο να μελετηθεί το εύρος των ηλικιών από μικρά παιδιά μέχρι γηραιότερα άτομα κατά την εθνογραφική έρευνα πεδίου.

2. Γλωσσική ποικιλότητα

Η γλωσσική ποικιλότητα αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα όλων των γλωσσών σε όλες τις ιστορικές περιόδους. Ο λόγος χαρακτηρίζεται ως ετερογενής και αντικατοπτρίζεται στα γλωσσικά συστήματα, στα οποία κυριαρχεί περισσότερο ποικιλότητα παρά ομοιογένεια. Ο Γούτσος (2012: 101) αναφέρει χαρακτηριστικά, «όλες οι γλώσσες του κόσμου και κάθε γλωσσικό σύστημα χωριστά δεν υπάρχουν παρά μόνο σε παραλλαγές που διαφέρουν περισσότερο ή λιγότερο μεταξύ τους». Η γλωσσική πραγματικότητα φανερώνει εγγενή ανομοιογένεια και διαφοροποίηση που έγκειται τόσο στην ταυτότητα που επιδιώκουν να συγκροτήσουν τα συμμετέχοντα άτομα όσο και στη συγκεκριμένη χρήση, δηλαδή την περίσταση επικοινωνίας, που επιβάλλει τους δικούς της περιορισμούς. Για την ταξινόμηση της γλωσσικής ποικιλότητας, έχει προταθεί η διάκριση των γλωσσικών ποικιλιών με βάση το χρήστη και με βάση τη χρήση (Halliday & Hasan 1985). Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν οι γλωσσικές ποικιλίες που συνδέονται με χαρακτηριστικά όπως η γεωγραφική καταγωγή και ονομάζονται γεωγραφικές ποικιλίες, ενώ όσες σχετίζονται με γνώρισματα όπως η κοινωνική καταγωγή, η ηλικία, το φύλο, η μόρφωση κλπ., καλούνται κοινωνικές ποικιλίες ή κοινωνιόλεκτοι. Οι γλωσσικές ποικιλίες που διακρίνονται με βάση τη χρήση, συνδέονται με συγκεκριμένες κοινωνικές περιστάσεις και ονομάζονται επίπεδα ύφους, λειτουργικές ποικιλίες ή/και κειμενικά είδη.

2.1. Γλωσσική ποικιλότητα Λέσβου

Η διαλεκτική ποικιλία της Λέσβου ανήκει στα λεγόμενα βόρεια ιδιώματα ή βόρειες διάλεκτοι, καθώς εμφανίζουν το φαινόμενο του βόρειου φωνηεντισμού, δηλαδή την αποβολή των άτονων υψηλών φωνηέντων [i] και [u], όπως και την ανύψωση των άτονων μέσων φωνηέντων [e] και [o] σε [i] και [u] αντίστοιχα. Κατά τον Κοντοσόπουλο (2008: 106), η Λέσβος βρίσκεται στη ζώνη του *είντα*. Η διαλεκτική ποικιλία της Λέσβου παρουσιάζει επιμέρους διαφορές από περιοχή σε περιοχή σε ένα σύνολο σχεδόν 78 χωριών. Οι πρώτες μελέτες για τη Λέσβο είναι του Αναγνώστου (1903) και του Kretschmer (1905). Κατά το παρελθόν έχουν προταθεί διαιρέσεις των γλωσσικών ποικιλιών της Λέσβου σε τοπικά ιδιώματα, αλλά η πιο πρόσφατη επιστημονική μελέτη στηρίζεται στον ηλεκτρονικό διαλεκτικό άτλαντα της Λέσβου, με τη χαρτογράφηση γλωσσικών φαινομένων, λέξεων και εκφράσεων ανά περιοχή¹. Με εξαίρεση την προσπάθεια της δημιουργίας διαλεκτικού άτλαντα της Κρήτης από τον Κοντοσόπουλο (1988), ο διαλεκτικός άτλαντας της Λέσβου αποτελεί την πρώτη συστηματική και ολοκληρωμένη προσπάθεια χαρτογράφησης γλωσσικού υλικού της ελληνικής γλώσσας (Ράλλη 2019: 433). Παρουσιάζονται ενδεικτικά τα κυριότερα γλωσσολογικά χαρακτηριστικά πέρα από το φαινόμενο του βόρειου φωνηεντισμού:

- (i) Τσιτακισμός, η τροπή του [c] σε [ts] μπροστά από φωνήεντα [i] και [e], για παράδειγμα *σσίτρινο* αντί *κίτρινο*.
- (ii) Η τροπή του [t] σε [c] μπροστά από τα φωνήεντα [i] και [e] (εντοπίζεται στις περιοχές Πλωμαρίου και Μεσοτόπου), για παράδειγμα *κυρί* αντί *τυρί*.
- (iii) Στη συνάντηση του τελικού [s] με τον αδύναμο τύπο της κτητικής αντωνυμίας μου έχουμε τις τρεις περιπτώσεις *-ζιμ'*, *-ζουμ'* και *-ζιμ'*, για παράδειγμα αντί *ο πατέρας μου* χρησιμοποιούνται τα *εξής*: *η πατέραζιμ'*, *η πατέραζ-ουμ'* και *η πατέραζιμ'*.
- (iv) Διαφοροποιήσεις στην ονομαστική του ενικού των οριστικών άρθρων και συγκεκριμένα: α) χρήση της μορφής [i] αντί [o] στην ονομαστική του αρσενικού άρθρου, β) χρήση της μορφής *γι* για το αρσενικό άρθρο και *γη* για το θηλυκό άρθρο στην ονομαστική ενικού, και γ) απουσία αρσενικού άρθρου στην ονομαστική ενικού.
- (v) Οι υποκοριστικές καταλήξεις είναι σε [el] (-ελ), για παράδειγμα *μουρελ'* αντί *μωράκι* και [uða] (-ούδα), παράδειγμα *κουπιλούδα* αντί *κοπελίτσα*.

¹ Για τον ηλεκτρονικό διαλεκτικό άτλαντα της Λέσβου βλ. (Ράλλη 2019· Ράλλη & Αλεξέλλη 2019· Αλεξέλλη 2021. Για την πρόσβαση στον διαλεκτικό χάρτη βλ. (Lesbos 2010–2015).

- (vi) Τα δασέα, συριστικά, τα [b], [g], [d] χωρίς το έρρινο στοιχείο.
- (vii) Η ανάπτυξη ενός ευφωνικού [j] (γι) σε μεσοφωνηεντική θέση, π. χ. *μητριιά* αντί *μητριά*. Επίσης συναντάμε το [j] και στη ρηματική κατάληξη -εύω, για παράδειγμα *συμβουλεύγου* αντί *συμβουλεύω*.

3. Κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση της γλωσσικής ποικιλίας στην περιοχή της Αγιάσου

Η Αγιάσος είναι μια ορεινή κωμόπολη, χτισμένη αμφιθεατρικά στις ανατολικές παρειές του όρους Όλυμπος. Απέχει 27 χιλιόμετρα από την πρωτεύουσα του νησιού και σύμφωνα με την εθνική απογραφή πληθυσμού του έτους 2011, έχει πληθυσμό 2373 κατοίκους. Η ιστορία της Αγιάσου είναι πλούσια και αποτελεί έναν θησαυρό ανυπολόγιστης πολιτισμικής αξίας. Η τοπική της οικονομία στηρίζεται κυρίως στη γεωργική παραγωγή, στην κτηνοτροφία, καθώς και στα εργαστήρια κεραμικής και ξυλογλυπτικής με την πατροπαράδοτη τεχνική τους. Η Αγιάσος αποτελεί έναν ιδιαίτερο πόλο έλξης επισκεπτών και τουριστών. Για την Αγιάσο υπάρχει πλούσια λαογραφική παραγωγή και στη γλωσσική της ποικιλία συναντάμε μια πληθώρα από παραμύθια, πεζά, παροιμίες, ανέκδοτα, τραγούδια, αποκριάτικα δρώμενα κ. ά.

Στην παρούσα έρευνα επιχειρείται μια κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση της γλωσσικής ποικιλίας της Αγιάσου (ΓΠΑ)² της Λέσβου, εστιάζοντας στις γλωσσικές στάσεις των ηλικιακών ομάδων 20 έως 40 ετών³. Σκοπός της έρευνας είναι να καταγραφούν και να μελετηθούν οι στάσεις και οι πρακτικές τόσο των ομιλητών/τριών όσο και των μη ομιλητών/τριών της γλωσσικής ποικιλίας της Αγιάσου, αναδεικνύοντας την κοινωνιογλωσσολογική κατάσταση της γλωσσικής ποικιλίας. Πιο συγκεκριμένα, μέσω των ερευνητικών ερωτημάτων έχουν τεθεί οι ακόλουθοι πρωταρχικοί στόχοι:

² Για τη γλωσσική ποικιλία της Αγιάσου χρησιμοποιείται η συντομογραφία ΓΠΑ και εναλλακτικά «τα αγιασώτικα», ως ημικός όρος που προέκυψε από την εθνογραφική έρευνα.

³ Η ενασχόλησή μου με τη μελέτη της συγκεκριμένης περιοχής ξεκίνησε στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών μου σπουδών και ειδικότερα με την εκπόνηση της μεταπτυχιακής μου έρευνας τόσο στην περιοχή της Αγιάσου όσο και του Πλωμαρίου Λέσβου.

- (i) Να διαπιστωθεί σε ποιες κοινωνικές περιστάσεις και με ποια συχνότητα χρησιμοποιούν οι ομιλητές της Αγιάσου την τοπική τους γλωσσική ποικιλία.
- (ii) Να μελετηθεί η ενδεχόμενη διαφοροποίηση της χρήσης της γλωσσικής ποικιλίας βάσει των κοινωνικών κριτηρίων των ομιλητών/τριών (ηλικία, φύλο, μορφωτικό επίπεδο).
- (iii) Να αναδειχθούν οι παράγοντες και οι λόγοι που επηρεάζουν τη χρήση ή μη της γλωσσικής ποικιλίας μπροστά σε άτομα που δεν γνωρίζουν τη γλωσσική ποικιλία.
- (iv) Να ερευνηθεί η χρήση της γλωσσικής ποικιλίας στο γραπτό λόγο.
- (v) Να ανιχνευτούν τα συναισθήματα, οι σκέψεις και οι αξιολογικές αντιδράσεις τόσο των ομιλητών/τριών όσο και των μη ομιλητών/τριών της γλωσσικής ποικιλίας.
- (vi) Να διερευνηθεί η επιθυμία διατήρησης της γλωσσικής ποικιλίας στο μέλλον και η μετάδοσή της στις νεότερες γενιές.
- (vii) Να διερευνηθεί η επαφή με άλλες γλωσσικές ποικιλίες.

Εικόνα 1: Χάρτης Λέσβου-Εντοπισμός περιοχής Αγιάσου

3.1. Μελέτη γλωσσικών στάσεων

Για την ερμηνεία και την επεξήγηση του όρου **γλωσσικές στάσεις**⁴ κρίνεται αναγκαία η αναζήτηση αρχικά του όρου **στάσεις**. Η έννοια της στάσης, ωστόσο, δεν προσδιορίζεται εύκολα, καθώς οι ορισμοί ποικίλλουν ως προς τον βαθμό επεξεργασίας και το ειδικό

⁴ Βλ. σχετικό λήμμα 'language attitudes', «ένας όρος που χρησιμοποιείται στην Κοινωνιογλωσσολογία για τα συναισθήματα που έχουν οι άνθρωποι για τη δική τους γλώσσα ή τη γλώσσα ή τις γλώσσες των άλλων. Αυτά μπορεί να είναι θετικά ή αρνητικά: μπορεί να εκτιμάει κανείς

βάρος που δίνεται σε διαφορετικά χαρακτηριστικά. Στην επεξήγηση της έννοιας ήταν καθοριστική η συμβολή του Allport (1935· 1954) ορίζοντας τη στάση ως «μια διανοητική προδιάθεση να σκεφτόμαστε, να αισθανόμαστε και να συμπεριφερόμαστε προς ένα άτομο (ή αντικείμενο) με συγκεκριμένο τρόπο» και επισημαίνοντας τρία διακριτά αλλά αλληλένδετα συστατικά σχετικά με τη δομή της: α) το γνωστικό (cognitive) συστατικό, αυτό που σκέφτονται οι άνθρωποι για το αντικείμενο της στάσης, β) το συγκινησιακό (affective) ή συναισθηματικό (emotional) συστατικό, αυτό που αισθάνονται οι άνθρωποι για το αντικείμενο της στάσης, και γ) το συστατικό της συμπεριφοράς (behavioral), ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι ενεργούν προς το αντικείμενο της στάσης. Συνεπώς, σε αντιστοιχισή του ορισμού του Allport για τις στάσεις, «οι στάσεις απέναντι στη γλώσσα μπορούν εξίσου να θεωρηθούν ως εσωτερική νοητική κατάσταση ετοιμότητας, που οργανώνεται από την εμπειρία και ασκεί ρυθμιστική και δυναμική επίδραση στην αντίδραση του ατόμου απέναντι σε όλα όσα σχετίζονται με το γλωσσικό φαινόμενο» (Κακριδή-Φερράρι 2007β). Ο Baker (1992) θεωρεί ότι οι στάσεις απέναντι στη γλώσσα αποτελούν έναν όρο ομπρέλα που αναφέρεται σε μια σειρά από ειδικές στάσεις. Κάνει λόγο για στάσεις απέναντι σε γλώσσες, διαλέκτους, γλωσσικές ποικιλίες, ύφη ομιλιών, ομιλητές, γλωσσικές κοινότητες και ομάδες, στην εκμάθηση γλωσσών, στη γλωσσική χρήση και γλωσσική προτίμηση. Γλωσσικές στάσεις έτσι, ονομάζονται γενικά οι αξιολογικές αντιδράσεις απέναντι στη γλώσσα, οι αντιλήψεις, οι ιδέες, οι απόψεις που σχετίζονται με την αξία, τη λειτουργία, καθώς και τη χρήση της εκάστοτε γλώσσας ή γλωσσικής ποικιλίας (βλ. Aghheyisi & Fishman 1970· Fasold 1991· Baker 1992· Bainbridge 2001· Κωστούλα-Μακράκη 2001· Τσιτσιπής 2001· Κακριδή-Φερράρι 2007β· Garrett 2007· 2010· Dragojevic 2017· Dragojevic et al. 2020).

Για τη φύση και τη μελέτη των στάσεων ο Fasold (1991) κάνει λόγο για δυο θέσεις, τη **νοησιαρχική** ή **μενταλιστική** (mentalist) προσέγγιση των στάσεων, η οποία υποστηρίζει τη σημασία ενός δεδομένου ερεθίσματος που μπορεί να προκαλέσει την ακόλουθη αντίδραση και τη συμπεριφοριστική ή **μπεχέβιοριστική** (behaviorist) θεωρία, που εστιάζει στις αντιδράσεις ανθρώπων σε ποικίλες κοινωνικές καταστάσεις. Η νοησιαρχική θεωρία για τις στάσεις εστιάζει στην εσωτερική τους φύση, αφήνοντας αναπάντητα ερωτήματα ως προς τους τρόπους αναγνώρισής τους, εφόσον δεν είναι δυνατόν να «παρατηρηθούν» εμπειρικά. Η συμπεριφοριστική αντιμετώπισή τους από την άλλη μεριά, κρίνει ότι οι στάσεις μπορούν να προσεγγιστούν μόνο μέσα από τις αντιδράσεις της συμπεριφοράς στις κοινωνικές περιστάσεις στις οποίες προκαλούνται και ο μοναδικός

ιδιαίτερα μια ξένη γλώσσα (π. χ. λόγω της γνώσης της ιστορίας της) ή πιστεύουν ότι μια γλώσσα είναι ιδιαίτερα δύσκολη για να την μάθουν (π. χ. λόγω ιδιόμορφης γραφής)» (Crystal 2008: 266).

τρόπος διερεύνησης των στάσεων είναι η παρατήρηση αυτών των αντιδράσεων. Επιπλέον, η νοησιαρχική θεωρία αναγνωρίζει τη τρισδιάστατη μορφή των στάσεων που αποτελείται από το γνωστικό (cognitive) στοιχείο, το συναισθηματικό (affective) στοιχείο και το στοιχείο της συμπεριφοράς ως δράσης (conative) και τη διάκριση σε: α) νοητική διάσταση β) συναισθηματική διάσταση, και γ) βουλητική διάσταση ως ετοιμότητα για δράση. Η νοητική διάσταση εμπεριέχει όλες τις απόψεις, τις πεποιθήσεις των ατόμων και τις μεταγλωσσικές αντιλήψεις. Αντιπροσωπευτικές περιπτώσεις για παράδειγμα είναι ο χαρακτηρισμός των ιταλικών ως μουσικής γλώσσας, όπως και η χρησιμότητα ή όχι της διατήρησης των διαλέκτων. Η συναισθηματική διάσταση σχετίζεται με τα συναισθήματα που τρέφουν τα άτομα απέναντι σε μια γλωσσική ποικιλία ή σε κάποιο γλωσσικό στοιχείο, ενώ αρκετές φορές συμβαίνει να αντικρούονται με τη νοητική διάσταση. Χαρακτηριστικά παραδείγματα:

(1) α. λατρεύω τα ιταλικά

β. συγκινήθηκα όταν άκουσα τη ντοπιολαλιά μου (αν και η διατήρησή της κρίνεται ανώφελη)

Η βουλητική διάσταση που περιλαμβάνει την επιθυμία για δράση, συνδέεται με τις προθέσεις ατόμων ή και ομάδων αναφορικά με τη γλώσσα, όπως η επιθυμία για παράδειγμα εκμάθησης μιας ξένης γλώσσας (Κακρίδη-Φερράρι 2007α).

4. Μεθοδολογία

Μέσω της εθνογραφικής προσέγγισης και της ποιοτικής έρευνας, γίνεται προσπάθεια κατανόησης και ερμηνείας της συμπεριφοράς των ανθρώπων σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον εστιάζοντας στα λόγια, στις πράξεις, στα νοήματα και στις γνώσεις τους στα συγκεκριμένα κοινωνικά συμφραζόμενα. Ακολουθώντας μικτή μεθοδολογία και εθνογραφικές πρακτικές, η επιτόπια έρευνα περιλάμβανε ημιδομημένες συνεντεύξεις και συμμετοχική παρατήρηση σε ποικίλους χώρους στην περιοχή της Αγιάσου κατά την περίοδο Ιούλιος 2018 — Ιούλιος 2019. Πιο συγκεκριμένα, στα πλαίσια της διδακτορικής διατριβής υλοποιήθηκαν πάνω από 100 συνεντεύξεις διάρκειας 25–30 λεπτών κατά μέσο όρο με άνδρες και γυναίκες που ανήκαν στις ηλικιακές ομάδες από 17 ετών έως 75 ετών, από τις οποίες 52 συνεντεύξεις (30 γυναίκες, 22 άνδρες) ανήκαν στην ηλικιακή ομάδα στόχου από 20 έως 40 ετών. Το κυρίαρχο κριτήριο που έπρεπε να πληρούν οι πληροφορητές

για να συμμετάσχουν στις συνεντεύξεις ήταν να είναι μόνιμοι κάτοικοι από τη γέννησή τους στην περιοχή της Αγιάσου, καθώς και άτομα που διαμένουν στην περιοχή τουλάχιστον πέντε χρόνια, χρονικό διάστημα που βοηθά στην προσαρμογή τους, στον τρόπο ζωής της πόλης και στα ποικίλα ερεθίσματά της, για να μπορέσουν να θεωρηθούν κάτοικοι της περιοχής (Κουρδής 2007: 65).

Η έρευνα πεδίου περιλάμβανε μεταξύ άλλων ηχογράφιση αυθόρμητου λόγου, βιντεοσκοπήσεις από εκδηλώσεις, συλλογή φωτογραφικού υλικού, περιγραφικές σημειώσεις, καθώς και το ημερολόγιο ερευνήτριας. Για τη διερεύνηση της χρήσης της ΓΠΑ σε όσο το δυνατόν περισσότερες περιστάσεις επικοινωνίας, μελετήθηκαν χώροι, όπως διοικητικές υπηρεσίες, γειτονιές, αθλητικές συγκεντρώσεις, πολιτιστικές και κοινωνικές εκδηλώσεις, εργασιακοί και οικιακοί χώροι και άλλοι. Στόχος της άμεσης παρατήρησης διάφορων κοινωνικών χώρων ήταν να διαπιστωθεί ο βαθμός χρήσης της ΓΠΑ για την εξαγωγή ανάλογων συμπερασμάτων, καθώς ο κοινωνικός χώρος (domain) ως μια κοινωνικο-πολιτισμική κατασκευή που συμπεριλαμβάνει τη σχέση των συμμετεχόντων, το θέμα και τον τόπο συζήτησης, αποτελεί τον πιο σημαντικό παράγοντα επίδρασης, ειδικά σε ζητήματα γλωσσικής διατήρησης (Fishman 1971). Οι πιο σημαντικοί χώροι, οι οποίοι συμβάλλουν στη γλωσσική διατήρηση είναι: η οικογένεια, η γειτονιά, οι φίλοι, η εκπαίδευση, η εκκλησία, το επάγγελμα, η κυβέρνηση και τα ΜΜΕ. Οι περιστάσεις επικοινωνίας (οικογένεια, φίλοι κ. ά.) έχουν σχέση με αξίες οικειότητας όπου εντοπίζεται περισσότερο η χρήση μη πρότυπων γλωσσικών ποικιλιών, ενώ οι κοινωνικές περιστάσεις (εργασιακό περιβάλλον, εκπαίδευση, εκκλησία κ. ά.) σχετίζονται με αξίες κύρους, όπου προωθείται η χρήση της γλώσσας της πλειονότητας, επομένως η επίσημη γλώσσα.

5. Ερευνητικά ευρήματα

5.1. Ερευνητικά ευρήματα για τη χρήση της ΓΠΑ

Σε αυτή την ενότητα παρουσιάζονται τα κυριότερα ερευνητικά ευρήματα σε συνάρτηση με τα βασικότερα ερωτήματα της έρευνας παραθέτοντας αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις με τους πληροφορητές, τα οποία επαληθεύονται (όπου καθίσταται εφικτό) μέσω της συμμετοχικής παρατήρησης από την επιτόπια έρευνα. Ένα από τα πρωταρχικά ζητήματα της έρευνας είναι να διερευνηθούν οι κοινωνικές περιστάσεις επικοινωνίας που χρησιμοποιείται η ΓΠΑ, καθώς και η συχνότητα χρήσης στον εκάστοτε χώρο. Η πλειονότητα των ερωτηθέντων τείνει να μην αναφέρει διακριτούς χώρους και να επισημαίνει την κύρια

χρήση της ΓΠΑ θέτοντας μια σημαντική προϋπόθεση, να γίνονται κατανοητοί από τους συνομιλητές και συνομιλήτριές τους για να επιτυγχάνεται η επικοινωνία. Υπάρχουν φυσικά και ορισμένες περιπτώσεις ατόμων που δηλώνουν ότι χρησιμοποιούν αποκλειστικά τη ΓΠΑ χωρίς την αίσθηση ανασφάλειας αν θα τους κατανοήσουν οι συμμετέχοντες στη συνομιλία.

(2) **ΠΛ1:** *Βεβαίως, το χρησιμοποιώ κατά κόρον. Όταν γνωριστώ με κάποιον άλλον ως πούμε στην αρχή θα μιλήσω ελληνικά μόλις γίνουμε λίγο φίλοι και με γνωρίσει και τα λοιπά, αρχίζω να πετάω λίγο-λίγο αγιασώτικα μέχρι να μπορώ να του μιλήσω αγιασώτικα.*

ΠΛ3: *Μιλώ στην καθημερινότητα ανάλογα με τα άτομα που θα βρεθώ.*

ΠΛ4: *Και στη δουλειά και στην καφετέρια και στις υπηρεσίες και στα παιδιά μου (γέλιο) ασχέτως αν με καταλαβαίνουν ή τους καταλαβαίνω.*

ΠΛ5: *Καθημερινά. Κοιτάζτε με εσάς που δεν είστε από εδώ δεν μπορούμε, δεν θα με καταλαβαίνετε.*

ΠΛ6: *Παντού σχεδόν, στο σπίτι μου, με τις φίλες μου, έτσ' όλες οι κοπέλες δηλαδή και οι γείτονες που μιλάνε αυτή τη διάλεκτο, έχουμε συνηθίσει δηλαδή έτσ', σχεδόν παντού, εκτός όταν πάμε στην Αθήνα ή αλλού προσπαθούμε να μην χρησιμοποιούμε αυτή τη διάλεκτο γιατί δεν μας καταλαβαίνουν. Αν είναι κάποιος άνθρωπος, ο οποίος δε γνωρίζει ή είναι κάποιος ξένος ή πάω μια επίσκεψη, σ' έναν γιατρό φυσικά δεν θα τα χρησιμοποιώ εκεί επειδή ο άνθρωπος αυτός δεν θα καταλάβει πιθανόν.*

ΠΛ7: *Παντού, παντού έτσ' μ'λώ, αγιασώτ'κα.*

ΠΛ12: *Ναι, συνέχεια δεν τα απαρνιόμαστε (γέλιο). Όταν τώρα έρχονται από ξένα χωριά δεν μπορείς να τους μιλάς αγιασώτικα γιατί δεν σε καταλαβαίνουν.*

Ειδικότερα, η παρουσία άλλων προσώπων (μη ομιλητών/τριών της ΓΠΑ) πέρα των συνομιλητών/τριών τους φαίνεται να μην επηρεάζει τη χρήση της ΓΠΑ, ακόμη και σε αστικά κέντρα τόσο στον ελλαδικό χώρο όσο και στο εξωτερικό όπως δηλώνουν, για λόγους κυρίως περηφάνιας, άνεσης και οικειότητας, αν και κάποιες φορές ενδέχεται να εισπράξουν αρνητικά και επικριτικά σχόλια για τον τρόπο ομιλίας τους.

(3) **ΠΛ1:** *Θα χρησιμοποιήσω αγιασώτικα κατά πάσα πιθανότητα γιατί είμαι περήφανη για τη γλώσσα μου. Δεν ντρέπομαι.*

ΠΛ5: *Στην Αθήνα θυμάμαι. Ήμασταν μία παρέα Αγιασώτες, οι οποίοι κυκλοφορούσαμε ξέρω γω ή βγαίναμε με άλλους που δεν ήταν δικοί μας ή μέσα σε ένα λεωφορείο, ξέρω γω ή μέσα στον ηλεκτρικό αναμεταξύ μας πάντα*

μιλάγαμε αγιασώτικα, όλοι οι υπόλοιποι μας κοίταζαν με ανοιχτό το στόμα, λένε από πού είναι αυτοί τώρα τι μιλάνε τώρα (γέλιο).

ΠΛ12: *Επειδή έχω συναναστραφεί ανθρώπους που δεν είναι από Αγιάσο κοιτάνε κάπως περίεργα δηλαδή πως μιλάει αυτή έτσι .. κι από που είναι .. με έχουν αποκαλέσει και χωριάτισσα επειδή εγώ δεν το σκέφτομαι, μιλάω δεν έχω πρόβλημα ... λέω είναι η μητρική μου γλώσσα, είμαι Αγιασώτισσα και το υπερφαναεύομαι και θα μιλάω έτσι μέχρι να πεθάνω.*

ΠΛ19: *Όλα τα παιδιά και οι φοιτητές τώρα άμα βρεθούμε στην Πλάκα που πάμε να πιούμε καφέ και είναι καμιά δεκαριά Αγιασώτες π. χ. εκεί μας κοιτάνε όλοι ως πούμε, δεν νιώθουμε ντροπή για αυτό το πράγμα.*

Ένας παράγοντας όμως που επισημαίνεται ότι επηρεάζει τη γλωσσική χρήση της ΓΠΑ ανεξαρτήτως χώρου και συνομιλητών/τριών είναι η συναισθηματική φόρτιση των ομιλητών/τριών. Συγκεκριμένα, πολλοί πληροφορητές δηλώνουν ότι ο θυμός αποτελεί ένα συναίσθημα που θα οδηγήσει με αυθόρμητο τρόπο στη χρήση της ΓΠΑ, ενώ υπό «φυσιολογικές» συνθήκες θα επέλεγαν τη χρήση της κοινής νεοελληνικής⁵.

(4) **ΠΛ9:** *Ναι και να σου πω και κάτι, όπου και να είμαι, άμα νευριάσω ... Στην αρχή πάω με τα ελληνικά μετά σου αρχίζω τα αγιασώτικα και δεν καταλαβαίνεις τι σου λέω. Έχω κάνει καυγά ως πούμε σε υπηρεσία και να με βλέπουν έτσι τώρα δηλαδή τι λες.*

ΠΛ11: *Ας πούμε και στη σχολή που ήμουνα εκεί, άμα με νευρίαζαν ...*

Ένα άλλο ακόμη ζήτημα, το οποίο απασχολεί την παρούσα έρευνα σχετίζεται με την ενδεχόμενη διαφοροποίηση της χρήσης της γλωσσικής ποικιλίας σε συνάρτηση με τα κοινωνικά κριτήρια των ομιλητών/τριών όπως είναι η ηλικία, το φύλο και το μορφωτικό επίπεδο. Στην περίπτωση της Αγιάσου δεν διαφαίνεται κάποια ιδιαίτερη διαφοροποίηση που να βασίζεται σε κάποια από τα παραπάνω κοινωνικά κριτήρια, καθώς διαπιστώνεται τόσο με τη μέθοδο της συμμετοχικής παρατήρησης όσο και με τις συνευθέξεις έντονη χρήση της ΓΠΑ ανεξαρτήτως φύλου, ηλικίας και μορφωτικού επιπέδου. Οι μεμονωμένες περιπτώσεις ατόμων που δεν χρησιμοποιούν τη ΓΠΑ είναι συνήθως λόγω της έλλειψης ευχέρειας χρήσης, είτε γιατί πρόκειται για άτομα που δεν κατάγονται από την Αγιάσο αλλά μένουν στην περιοχή λόγω εργασίας, είτε γιατί έχουν παντρευτεί

⁵ Καθώς στο παρόν κείμενο δίνεται εστίαση στη χρήση της ΓΠΑ, δεν γίνεται αναφορά στις ποικίλες γλωσσικές πρακτικές που εντοπίζονται κατά τη χρήση της κοινής νεοελληνικής γλώσσας από τους ομιλητές και τις ομιλήτριες της ΓΠΑ.

κάποιον κάτοικο της περιοχής και ζουν εκεί. Διαπιστώνεται επίσης χρήση της ΓΠΑ με όλες τις ηλικιακές ομάδες αν και με τους μεγαλύτερους επισημαίνεται από μερικούς πληροφορητές η ύπαρξη κάποιου μικρού βαθμού δυσκολίας κυρίως λόγω γλωσσολογικών χαρακτηριστικών σε λεξιλογικό επίπεδο.

Ένα σημαντικό εύρημα της διδακτορικής έρευνας σχετίζεται με τη γραπτή χρήση της ΓΠΑ στην καθημερινότητα πολλών πληροφορητών σε ποικίλες μορφές. Μια από αυτές σχετίζεται με τη χρήση της ΓΠΑ σε εφαρμογές συνομιλίας τόσο στο κινητό όσο στο διαδίκτυο⁶. Ειδικότερα, για τη χρήση στο διαδίκτυο γίνεται διερεύνηση σε ατομικά προφίλ και σε σελίδες που συνδέονται με την περιοχή της Αγιάσου και καταγράφονται αρκετές ενδιαφέρουσες περιπτώσεις χρήσης, όπως η χρήση της ΓΠΑ σε ευχές. Υπάρχουν επίσης πληροφορητές που δηλώνουν ότι αφήνουν γραπτά σημειώματα στους συγγενείς τους, ενώ άλλοι εμπλέκονται στα πολιτιστικά δρώμενα της Αγιάσου και γράφουν στη ΓΠΑ θεατρικά σκετς, σάτιρα και άλλα. Επισημαίνεται ακόμη από αρκετούς ότι η γραπτή χρήση της ΓΠΑ ενίοτε εμπεριέχει χιουμοριστική και σαρκαστική διάθεση.

(5) **ΠΛ3:** *Γραπτά το χρησιμοποιώ όταν θέλω να πω, να γράψω κάποιο αστείο μήνυμα.*

ΠΛ8: *Πολλές φορές. Κυρίως στα μηνύματα με φίλους.*

ΠΛ27: *Στο facebook, στο κινητό, απ' όλα!*

5.2. Αξιολογικές αντιδράσεις

Στην ενότητα που ακολουθεί παρουσιάζονται ενδεικτικά παραδείγματα από τις αξιολογικές αντιδράσεις των πληροφορητών που βασίζονται στη διάκριση των τριών διαστάσεων (όπως έχει προαναφερθεί στην ενότητα 3.1).

Στη **νοητική διάσταση** ενδεικτικοί χαρακτηρισμοί αντιλήψεων, απόψεων και πεποιθήσεων για τη ΓΠΑ:

- (6) α. *είναι πολύ πλούσια έχει δηλαδή κάποιες λέξεις, τις οποίες δεν βρίσκεις ούτε στη νεοελληνική για να εκφράσεις κάτι*
β. *είναι πλούσια, έχει αρχαία ελληνικά, έχει τούρκικα, έχει ιταλικά, έχει γαλλικά*
γ. *είναι πιο εύκολα στη γλώσσα μου, μου βγαίνουν πιο αβίαστα*
δ. *θεωρώ ότι είναι πιο εύκολα να εκφραστούμε*

⁶ Στα πλαίσια της έρευνας, αφενός υπήρξαν πληροφορητές που μου γνωστοποίησαν τις συνομιλίες και αφετέρου πληροφορητές μου παραχώρησαν υλικό από τις συνομιλίες τους.

ε. είσαι ο εαυτός σου άμα μ'λάς τη γλώσσα που ξέρεις

ςτ. είναι σπιρτόζικη γλώσσα

ζ. είναι βαριά

Στη **συναισθηματική διάσταση** ενδεικτικοί χαρακτηρισμοί συναισθημάτων για τη ΓΠΑ:

(7) α. τα λατρεύω!

β. μ'αρέσει αυτή η γλώσσα

γ. είναι ωραία

δ. είναι πολύ όμορφα

ε. είμαι περήφανη για τη γλώσσα μου

ςτ. μ'αρέσει πάρα πολύ και υπάρχουν λέξεις που δεν ξέρω ούτε εγώ από που βγαίνουν και ψάχνω, προσπαθώ να μάθω από παλιούς ανθρώπους ή από κάποια βιβλία

ζ. εμένα μ'αρέσει, μ'εξυπηρετεί, είναι χαρούμενη γλώσσα, είναι ευδιάδετη

η. δεν τα απαρνιόμαστε

θ. τα υπερασπιζόμαστε

Στη **βουλητική διάσταση** ενδεικτικοί χαρακτηρισμοί που σχετίζονται με τις προθέσεις και την επιθυμία για δράση αναφορικά με τη ΓΠΑ:

(8) α. το παιδί μου το έχω μάθει από πολύ μωρό από δύο χρόνων να μιλάει αγιασώτικα

β. θέλω τα παιδιά μου να μιλάνε αγιασώτικα

γ. αν μπορούσα θα τα μιλούσα παντού αλλά δεν θα με καταλαβαίνει ο κόσμος

δ. όταν μιλάω με τους παππούδες μου υπάρχουν λέξεις που ... κι εγώ δεν τις ξέρω και ζητάω να μου τις εξηγήσουν και τις χρησιμοποιώ κι εγώ

ε. εγώ θέλω να διατηρηθεί είναι η παράδοση

ςτ. θεωρώ ότι πρέπει να μη χαθεί, πρέπει να τη μαθαίνουν όλοι

5.3. Η χρήση της ΓΠΑ στο γλωσσικό τοπίο

Δεδομένου ότι η παρούσα έρευνα έχει ως στόχο την αναζήτηση της χρήσης της ΓΠΑ σε όλες τις εκφάνσεις της, ακολουθώντας εθνογραφικές πρακτικές, δεν θα μπορούσε να μην στραφεί στη μελέτη του γλωσσικού τοπίου της περιοχής της Αγιάσου (εικόνες 2–5). Ο τόπος ως ένας χώρος άρρηκτα συνδεδεμένος με τις όψεις της γλωσσικής ποικιλότητας, αποτελούσε πάντα πεδίο μελέτης για την κοινωνιογλωσσολογία. Κάτω από την ομπρέλα της έννοιας του τόπου ερευνώνται χώρες, πόλεις, χωριά και γενικότερα περιοχές. Οι Landry & Bourhis (1997: 25) ορίζουν το **γλωσσικό τοπίο** ενός συγκεκριμένου εδαφικού χώρου, μιας περιοχής ή ενός αστικού συγκροτήματος ως «τη γλώσσα των οδικών πινακίδων, των διαφημιστικών αφισών, των ονομάτων των οδών, των τοπωνυμίων, των πινακίδων των εμπορικών καταστημάτων και των πινακίδων των δημοσίων κτιρίων». Συνεπώς, η διερεύνηση του γλωσσικού τοπίου εντοπίζεται στη χρήση της γλώσσας στη γραπτή της μορφή στον δημόσιο χώρο και αναφέρεται σε γλώσσα που είναι ορατή σε μια καθορισμένη περιοχή (βλ. Gorter 2006· Torkington 2009· Brito 2016). Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο τα μοτίβα των πινακίδων ή άλλου οπτικού, καθώς και ακουστικού υλικού αποτελούν στοιχεία που διαμορφώνουν τις στάσεις απέναντι σε ομιλητές και γλωσσικές ποικιλίες (Johnstone 2011). Το γλωσσικό τοπίο έχει τη δύναμη να αφηγηθεί «ιστορίες για το πολιτιστικό, ιστορικό, πολιτικό και κοινωνικό υπόβαθρο ενός συγκεκριμένου χώρου», ενώ προβάλλει την αλληλεπίδραση των χρηστών και του περιεχομένου των κειμένων και συνδέεται με τις πρακτικές και τους κανόνες της κοινότητας (Blommaert 2013: 41).

Εικόνες 2 & 3: Χρήση της ΓΠΑ σε χειρόγραφες ταμπέλες σε προϊόντα προς πώληση

Εικόνες 4 & 5: Χρήση της ΓΠΑ σε σημεία του χωριού

5.4. Η χρήση της ΓΠΑ σε είδη με ανταλλακτική αξία

Ένα από τα θέματα που απασχολούν την διδακτορική έρευνα είναι μια άλλη μορφή χρήσης της ΓΠΑ που σχετίζεται με τη θεωρητική συζήτηση της έννοιας *commodification of language* 'εμπορευματοποίηση της γλώσσας', περιγράφοντας τον τρόπο με τον οποίο ένα συγκεκριμένο αντικείμενο ή μια διαδικασία καθίστανται διαθέσιμα για συμβατικές συναλλαγές στην αγορά (Heller 2003· Heller et al. 2014b). Τα ενδεικτικά παραδείγματα που παρουσιάζονται συνάδουν με την υπόσταση της ανταλλακτικής αξίας εθνικών ή περιφερειακών γλωσσών σε αντικείμενα ή τοπικά προϊόντα που φέρουν χαρακτηριστικά της ταυτότητας και παράδοσης του τόπου και προσδιορίζονται ως αντικείμενα κατάλληλα για μεταφορά από τους ταξιδιώτες (βλ. Lury 1997· Pietikäinen & Kelly-Holmes 2011· Heller et al. 2014a).

Το πρώτο παράδειγμα (εικόνες 6 & 7) αφορά μια πρωτοβουλία μιας ομάδας ανθρώπων που έχει ενεργή συμμετοχή σε δραστηριότητες του χωριού με στόχο την προσφορά βοήθειας και αλληλεγγύης στους συγχωριανούς τους, αλλά και την ανάδειξη του χωριού με απώτερο σκοπό την προσέλευση επισκεπτών⁷. Στο πλαίσιο αυτό κατασκευάστηκαν κούπες προς πώληση με την απεικόνιση σχεδίων σε δυο αποτυπώσεις και με τη χρήση της ΓΠΑ σε μεγάλη, έντονη και έγχρωμη γραμματοσειρά, ενώ πάνω στην κάθε κούπα αναγράφεται η αντίστοιχη λέξη στην κοινή νεοελληνική γλώσσα σε μικρότερη και πιο αχνή γραμματοσειρά. Οι λέξεις που χρησιμοποιήθηκαν στις κούπες είναι:

⁷ Κατά την πορεία (το 2020) συστάθηκε σε μη κερδοσκοπική αστική εταιρεία Visit Agiasos AMKE (βλ. Agiasos).

γκουγκτζέλα 'η κουκουνάρα', κούτσα 'η ανεμώνη', αφτέργα 'η φτέρη', ξυμπαμπούλα 'η χρυσόμυγα' και λιουμπάρμπαρου 'ο ηλιάνθος'. Στο επόμενο παράδειγμα (εικόνα 8) παρουσιάζεται ένα ξύλινο αναμνηστικό-σουβενίρ προς πώληση, με μια γνωστή έκφραση που είναι κατανοητή στο ευρύ κοινό των κατοίκων ολόκληρης της Λέσβου και εντοπίζεται σε πολλές παραλλαγές. Στην Αγιάσο επίσης χρησιμοποιήθηκε και ως σλόγκαν σε μια χάρτινη τσάντα που δόθηκε στους συμμετέχοντες του 3^{ου} Lesvos Enduro MTB⁸ σε έναν ποδηλατικό αγώνα (εικόνα 9).

Εικόνες 6 & 7: Χρήση της ΓΠΑ σε κούπες

Εικόνα 8: Χρήση της ΓΠΑ σε ξυλόγλυπτο αναμνηστικό

⁸ Ο 3^{ος} αγώνας ορεινής ποδηλασίας της Λέσβου διεξάχθηκε το 2018.

Εικόνα 9: Χρήση της ΓΠΑ σε συμμετέχοντες σε ποδηλατικό αγώνα

6. Συμπεράσματα

Οι στάσεις απέναντι στη ΓΠΑ χαρακτηρίζονται ως επί το πλείστον θετικές από το σύνολο των πληροφορητών. Τα κυριότερα χαρακτηριστικά των αξιολογικών αντιδράσεων για τη χρήση της ΓΠΑ είναι η άνεση, η οικειότητα, η περηφάνεια, καθώς και το αίσθημα της ευθύνης για τη μετάδοση και συνέχιση της παράδοσης περυνώντας την στις επόμενες γενιές. Κρίνεται εξίσου σημαντική η θετική στάση και το ιδιαίτερο ζήλος για τη συμμετοχή και τη συμβολή τους στην έρευνά μου. Το βασικό συμπέρασμα είναι ότι ο κοινωνικός χώρος έρχεται δεύτερος στη σειρά προτεραιότητας, αφού πρωταρχικός παράγοντας για την επιλογή και τη χρήση της ΓΠΑ είναι η ταυτότητα του συνομιλητή που προϋποθέτει την αμοιβαία κατανόηση για την επίτευξη της επικοινωνίας. Καταγράφεται έτσι η χρήση της ΓΠΑ ακόμη και σε επίσημες επικοινωνιακές περιστάσεις όπως σε διοικητικές υπηρεσίες (ΚΕΠ, ταχυδρομείο), καθώς τα περισσότερα άτομα που εργάζονται σε αυτούς τους χώρους είναι ομιλητές και ομιλήτριες της ΓΠΑ. Τα σημαντικότερα ζητήματα μεταξύ άλλων που αναδεικνύονται για τη χρήση της ΓΠΑ και παρουσιάζονται στην παρούσα εργασία είναι η γραπτή χρήση, η παρουσία στο γλωσσικό τοπίο, καθώς και η μορφή χρήσης υπό την έννοια της ανταλλακτικής αξίας.

Ευχαριστίες

Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», στο πλαίσιο της Πράξης «Ενίσχυση του ανθρώπινου ερευνητικού δυναμικού μέσω της υλοποίησης διδακτορικής έρευνας» (MIS-5000432), που υλοποιεί το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ).

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Βιβλιογραφία

- Agha, A. 1998. Stereotypes and registers in honorific language. *Language in society* 27(2): 151–193.
- Agha, A. 2004. Registers of language. In A. Duranti (ed.), *A Companion to Linguistic Anthropology*. Oxford & New York: Blackwell, 23–45.
- Agha, A. 2007. *Language and Social Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Agheysi, R. & J. Fishman. 1970. Language attitude studies: A brief survey of methodological approaches. *Anthropological Linguistics* 12(5): 137–157.
- Agiasos — Visit Agiasos AMKE. Available at: www.visitagiasos.gr (accessed on 02.12.2021).
- Allport, G. W. 1935. Attitudes. In C. Murchison (ed.), *Handbook of Social Psychology*. Worcester, MA: Clark University Press. 798–844.
- Allport, G. W. 1954. *The Nature of Prejudice*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company.
- Bainbridge, W. S. 2001. Attitudes and behavior. In R. Mesthrie (ed.), *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics*. Amsterdam & New York: Elsevier.
- Baker, C. 1992. *Attitudes and Language*. Clevedon, Bristol & Adelaide: Multilingual Matters.
- Blanchet, P. & N. Armstrong. 2006. The sociolinguistic situation of contemporary dialects of French in France today: an overview of recent contributions on the dialectalisation of Standard French. *French Language Studies* 16: 251–275.
- Blommaert, J. 2013 *Ethnography, Superdiversity and Linguistic Landscapes: Chronicles of Complexity*. Bristol: Multilingual Matters.
- Brito, A. 2016. *Multilingualism and Mobility: A Linguistic Landscape Analysis of Three Neighborhoods in Malmö, Sweden*. MA Thesis. Lund: Lund University.
- Crystal, D. 2000. *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. 2008 [1980]. *A Dictionary of Linguistics & Phonetics*. 6th ed. Malden, MA: Blackwell Pub.

- Dragojevic, M. 2017. Language attitudes. In J. Nussbaum, D. Cloud, H. Giles, J. Greene, T. Hanitzch, E. M. Kramer, T. R. Kuhn, D. Mastro, R. Parrott & B. Vivian (eds.), *Oxford Research Encyclopedia of Communication*. Available at: <https://oxfordre.com/communication/view/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-437> (accessed on 04.12.2021).
- Dragojevic, M., F. Fasoli, J. Cramer & T. Rakić. 2020. Toward a century of language attitudes research: Looking back and moving forward. *Journal of Language and Social Psychology* 40(1): 60–79.
- Fasold, R. 1991. *The Sociolinguistics of Society*. Oxford: Blackwell.
- Fishman, J. 1971. The relationship between micro- and macro-sociolinguistics in the study of who speaks what language to whom and when. In J. Fishman, R. L. Cooper & R. M. Newman (eds.), *Bilingualism in the Barrio*. Bloomington, Indiana & The Hague: Mouton, 583–604.
- Garrett, P. 2007. Language attitudes. In L. Carmen, L. Mullany & P. Stockwell (eds.), *The Routledge Companion to Sociolinguistics*. London: Routledge, 116–121.
- Garrett, P. 2010. *Attitudes to Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gorter, D. (ed.) 2006. *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Halliday, M. A. K. & R. Hasan. 1985. *Language, Context and Text: Aspects of Language in a Social-semiotic Perspective*. Victoria: Deakin University.
- Heller, M. 2003. Globalization, the new economy and the commodification of language. *Journal of Sociolinguistics* 7(4): 473–492.
- Heller, M., A. Jaworski & C. Thurlow. 2014a. Introduction: Sociolinguistics and tourism-mobilities, markets, multilingualism. *Journal of Sociolinguistics* 18(4): 425–458.
- Heller, M., J. Pujolar & A. Duchêne. 2014b. Linguistic commodification in tourism. *Journal of Sociolinguistics* 18(4): 539–566.
- Johnstone, B. 2011. Language and place. In R. Mesthrie (ed.), *The Cambridge Handbook of Sociolinguistics*. Cambridge & New York: Cambridge University Press, 203–217.
- Kretschmer, P. 1905. *Der heutige lesbische Dialect verglichen mit den übrigen nordgriechischen Mundarten*. Wien: Alfred Holder.
- Landry, R. & R. Y. Bourhis. 1997. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: an empirical study. *Journal of Language and Social Psychology* 16(1): 23–49.
- Lesbos 2010–2015 —Linguistic atlas of Lesbos. Available at: <http://lesvos.lmgd.philology.upatras.gr/> (accessed on 03.12.2021).
- Lury, C. 1997. The objects of travel. In C. Rojek & J. Urry (eds.), *Touring Cultures: Transformations of Travel and Theory*. London: Routledge, 75–95.
- Torkington, K. 2009. Exploring the linguistic landscape: the case of the “GoldenTriangle” in the Algarve, Portugal. In S. Disney, B. Forchtner, W. Ibrahim & N. Miller (eds.), *Papers from the Lancaster University Postgraduate Conference in Linguistics and Language Teaching (LAEL PG)*. Vol. 3. Lancaster: Lancaster University, 122–144.
- Αλεξέλλη, Β. 2021. *Χαρτογράφηση της γλωσσικής ποικιλίας της Λέσβου*. Διδακτορική διατριβή. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Γούτσος, Δ. 2012. *Γλώσσα, Κείμενο, ποικιλία, σύστημα*. Αθήνα: Κριτική.
- Κακριδής-Φερράρι, Μ. 2007α. *Διάλεκτος*. Στο Α.-Φ. Χριστίδης & Μ. Θεοδωροπούλου (επιμ.), *Θέματα ιστορίας της Ελληνικής γλώσσας*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Διαθέσιμο

- στο: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_02/index.html (ημερομηνία πρόσβασης 27.11.2021).
- Κακριδή-Φερράρι, Μ. 2007β. Στάσεις απέναντι στη γλώσσα. Στο Α.-Φ. Χριστίδης & Μ. Θεοδωροπούλου (επιμ.), *Θέματα ιστορίας της Ελληνικής γλώσσας*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Διαθέσιμο στο: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_03/index.html (ημερομηνία πρόσβασης 29.11.2021).
- Καραντζόλα, Ε. 2001. Γλώσσα και τυποποίηση. Στο Α.-Φ. Χριστίδης & Μ. Θεοδωροπούλου (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. 84–88.
- Κοντοσόπουλος, Ν. Γ. 1988. *Γλωσσικός άτλας της Κρήτης*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Κοντοσόπουλος, Ν. Γ. 2008. *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Κουρδής, Ε. 2007. *Θεσσαλικό ιδίωμα: από τα κοινωνικά σημεία στην γλωσσική ιδεολογία*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Κωστούλα-Μακράκη, Ν. 2001. *Γλώσσα και κοινωνία: Βασικές έννοιες*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Παπαζαχαρίου, Δ., Α. Φτερνιάτη, Α. Αρχάκης & Β. Τσάμη. 2016. Η πρόσληψη της γεωγραφικής ποικιλότητας σε κείμενα μαζικής κουλτούρας από μαθητές της Ε' και ΣΤ' Δημοτικού. Στο S. Bompolas, A. Ralli & N. Koutsoukos (eds.), *Proceedings of the 6th International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory (MGDLT 6)*. Patras, Greece. 25–28 September 2014. Patras: University of Patras, 144–154.
- Πλαδής, Μ. 2001. Γλωσσικές στάσεις και διαλεκτική υποχώρηση. *Μελέτες για την Ελληνική γλώσσα* 21: 618–629.
- Ράλλη, Α. 2019. Γλωσσική χαρτογράφηση: ο ηλεκτρονικός διαλεκτικός άτλαντας της Λέσβου. Στο Γ. Κάρλα, Ι. Μανωλέσσου & Ν. Παντελίδης (επιμ.), *Λέξεις. Τιμητικός τόμος για την Χριστίνα Μπασέα-Μπεζεντάκου*. Αθήνα: Καρδαμίτσα, 433–453.
- Ράλλη, Α. & Β. Αλεξέλλη. 2019. Ο πρώτος ηλεκτρονικός διαλεκτικός χάρτης της Ελλάδας: ο χάρτης της Λέσβου. Στο I. Kappa & M. Tzakosta (eds.), *Proceedings of the 7th International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory (MGDLT 7)*. Rethymno, Greece. 6–8 October 2016. Patras: University of Patras. 226–234.
- Τσιτσιπής, Λ. 2001. Στάσεις απέναντι στη γλώσσα. Στο Α.-Φ. Χριστίδης (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 78–80.